

Težave z volitvami »konkretnih ljudi«

Douglas Rae (1967) vsaki liberalni demokraciji pripisuje obsežno literaturo o volilnih sistemih.¹

Za Slovenijo njegova trditev – tako kot tudi za druge posocialistične države – na več načinov ne velja. Slovenija premore le slabo poznavanje temeljnih del, tako tujih kot domačih, o osnovnih značilnostih volilnih sistemov in o političnih posledicah takšnega ali drugačnega volilnega zakona. Ne čudi torej, da potreba po novi volilni zakonodaji, kadar imamo opraviti z nekaterimi podvprašanji volilnih sistemov, pred nas postavlja toliko več neznank.

Pričujoči prispevek se omejuje le na eno v vrsti podvprašanj – na tisto, ki prav zaradi nereflektiranosti predstavniške demokracije daje veliko prostora za grobe poenostavitve, ki izhajajo iz želje po nabiranju političnih točk in, verjetno še pogosteje in bolj usodno, iz neznanja. Ukvarjali se bomo z vprašanjem t. i. volitev oseb.

I

Vprašanje glasovanja za posameznike oz. za povsem določene kandidate je staro vsaj toliko kot novodobne volitve. Ko je v Angliji, ki jo zdrav razum enači z začetkom demokracije, po letih parlamentarizma postalo očitno, da se tudi demokraciji ne bo mogoče ogniti, se je kot osrednje zastavilo vprašanje kakovosti oblasti, ki jo bo množica izbrala. Z dogajanjem, ki je pripeljalo do The Great Reform Act leta 1832, je postalo v politiki očitno, da se bo treba soočiti z množico, ki bo ne glede na Carlylovo trditev, da je v njej devet od desetih mogoče mirno všteti med bedake, bodočo oblast izbrala po svoji volji.

Ne le med nasprotniki, tudi med »prijatelji demokracije« je dojetje omenjenega dejstva sprožilo preprosto vprašanje: »Bo demokracija prinesla s seboj vladavino povprečnosti? Bo največja »stranka«² – delavstvo – s svojo številčno premočjo na oblast postavila svoje »strankarske« predstavnike in pri tem pustila ob strani talent, izobrazbo in modrost gornjih razredov?« Obstajala je globoko utemeljena bojazen o realni in veliki nevarnosti, da se bo to zgodilo.

Prijatelji demokracije, ki so se zavedali njenih omejitev in s tem potrebe po iskanju modusov njene reflektirane samoomejitve, so – ne slučajno – mogočo rešitev nastopajočega zapleta iskali v volitvah in volilnem sistemu.³

* Mag. Slavko Gaber, profesor na Pedagoški fakulteti v Ljubljani

¹ V delu *The Political Consequences of Electoral Laws*, ki je »klasično« besedilo o vplivu volilnih sistemov na politični sistem, Rae zapiše: »Indeed, it is probably safe to suppose that no liberal democracy is without its literature on electoral laws and their political consequences« (1967, 5). Pojemovno zvezo liberalna demokracija pri tem uporabi dokaj podobno, kot jo pogosto pojmujejo na Zahođu: »It combines a large measure of individual liberty with a fair approximation to majority rule« (Macpherson, 1971, 3).

² O strankah v pravem pomenu besede v času udejanjanja »invencije demokracije« vsaj v Angliji z gotovostjo še ne moremo govoriti.

³ Morda kaže na tem mestu opozoriti: 1. da so demokracijo v njeni predstavniki obliki dostikrat pojmovali kot bistveno določeno z volitvami (o vzpostavitvi pojma predstavniške demokracije gl. Dahl, 1989); 2. da pa demokracije vendarle niso zvedli zgolj na volitve, ampak so svoja razmišljanja o demokraciinem razširili tudi onstran politične demokracije, v polje socialne demokracije – gl. npr. izjemno razpravo o Tocquevillovem pojmovanju demokracije v: Schleifer, 1980.

Eden tipičnih predstavnikov tovrstnega iskanja je bil J. S. Mill, ki je na sledi svojega očeta in Jeremyja Benthama ter drugih sodobnikov v izogib demokracije kot vladavine povprečnežev predlagal in podpiral uvedbo *plurality vote* sistema. »Nestransko« izbiro je dojemal kot vprašanje odločitev za najboljše »može« časa – kot izbiro, ki naj bi je bili sposobni predvsem gornji razredi. Vse do seznanitve s Harovim sistemom in deloma tudi še potem si je klasik liberalne demokratične misli – ob zagovarjanju postopnega in nujnega uvajanja splošne volilne pravice – zastavil vprašanje, ki je bilo tudi zanj in za njegov čas retorično, vendar na povsem drugačen način kot danes: »Ali naj ima vsakdo enak glas?« (Mill, 1977, 323). Mill daje brez obotavljanja vedeti, da se zahteva različnih ljudi po enakem glasu loči »prav toliko kot njihova sposobnost, da bi glas koristno uporabili« (nav. delo). Če naj bo izbrana oblast kompetentna, bi morali imeti fakultetno izobraženi tudi po pet ali šest glasov, če bi »imel navaden nekvalificiran delavec en glas« (nav. delo, 324). Pametni naj imajo možnost izbrati pametne in s tem možnost premisleku zagotoviti mesto v parlamentu – tako bi lahko povzeli idejo o potrebnosti več glasov za boljše izobražene.

Ideološki zastavek: »*Izbirajmo posameznike in ne dopuščajmo, da bi bil parlament izbran po načelu, ni pomembno, da je pismen, samo da je naš – je star toliko kot parlamentarna demokracija.*«

Poskus odvzeti »stranki« oz. stranki bolj ali manj popoln nadzor nad kandidati in poslanci, je v devetnajstem stoletju sestavni del liberalnodemokratske tradicije in sovпада s časom prvih temeljitejših premislekov proporcionalnih volilnih sistemov in s tem volilnih sistemov nasploh.⁴ Zdi se, da je mogoče storiti še korak več, in trditi, da so na samih začetkih temeljitih premislekov o volilni demokraciji vprašanje tudi že dokaj zadovoljivo rešili.

Thomas Hare (1859/1865) volitev posameznikov in posameznic⁵ ne povezuje zgolj – tudi predvsem ne – z možnostjo izbire svojega lokalnega junaka. V razmislek o volitvah kot mehanizmu, ki naj omogoči izvolitev tudi »nestranskih« kandidatov in kandidatov, uvaja pojmovanje demokracije, ki loči med demokracijo kot vladavino večine in demokracijo kot vladavino vseh. Ob povzemanju Burka in Guizota opozori, da večina nima pravice manjšine siliti v podrejanje zakonom, ki zanj niso sprejemljivi. To velja tudi za politično ureditev in volitve, pri katerih je treba upoštevati, da tudi večina teži k zlorabi oblasti. Po Američanu Calhounu Hare zato povzame idejo o ustavni večini kot mehanizmu preprečevanja tiranije številčne večine. Prav omenjeni in njemu podobni mehanizmi naj bi omogočili odgovoriti na vprašanje, »na kakšen način naj posameznike, ki sestavljajo celotno družbo, porazdelimo tako, da – ko gre za predstavljenost – nobeno mnenje ne bo preslišano in noben interes zatrt« (nav. delo, 7). Hare na primeru dveh strank – stranke napredka in stranke tradicije – dokaže, da je lahko glas ene od njih povsem izključen, tudi če je razmerje glasov, ki so oddani za obe stranki, dva proti tri – pri dokazovanju se opre na rezultat volitev v Angliji leta 1852 (8–9).

⁴ »The years 1864 and 1885 may be regarded as milestones in the history of electoral systems in the parliaments of Europe (...)« (Carstairs 1980, 1). Leta 1864 je v Amsterdamu potekala konferenca *Association Internationale pour Progrès des Sciences Sociales* in je dokajšen del časa posvetila proučevanju proporcionalnega volilnega sistema, ki ga je razvil angleški odvetnik Thomas Hare; leta 1885 pa je v Antwerpnu potekala konferenca, na kateri so razpravljali o D'Hondtovem in Harovem volilnem sistemu.

⁵ Hare se razlike med spoloma zaveda in »napoveduje« prvo obsežnejšo razpravo v angleškem parlamentu o volilni pravici polovice človeštva – pravo polemiko, ki jo bosta ob razpravljanju o volilni reformi leta 1867 sprožila J. S. Mill – takrat član parlamenta – in njegov prijatelj H. Fawcett. V besedilu namerno diferencirano uporabljamo enkrat oboje spolno, drugič pa zgolj moško obliko samostalnikev ter s tem opozarjamo na probleme s pripoznavanjem žensk kot bitij s svojimi, od očeta in moža ločenimi, političnimi interesi.

Ob iskanju mehanizmov, ki bi preprečili tolikšno nesorazmerje med glasovi in politično močjo, na koncu poglavja o večinah in manjšinah predlaga, da bi posameznikom oz. skupinam omogočili povezovati interes za določenega predstavnika tudi zunaj volilne enote. »Dopustimo volilcu ali volilcem, pa najsi gre samo za deset ali dvajset njih (...), da izstopijo iz skupnosti in jim omogočimo, da svoje glasove, če tako želijo, oddajo volilcem neke druge volilne enote (...).« (nav. delo, 25).

Hare s tem utemelji in v nadaljevanju tudi razvije volilna načela, ki danes utemeljujejo sistem enega prenosljivega glasu (STV). K volitvam z enim prenosljivim glasom se bomo vrnili kasneje, na tem mestu zgolj opozarjamo, da omogoča izvolitev tako oseb kot lokalnih junakov.

II.

»Demokracija je danes trdna, kot večino tega stoletja še ni bila« (Hirst, 1990, 1). S predstavniško demokracijo, nedvomno zmagovalko spoprijema med različnimi vrstami demokracije, so tudi volitve postale del železnega repertoarja demokratičnih oblik vladavine. Dobrih sto trideset let po artikulaciji prvega »sodobnega« volilnega sistema lahko ugotovimo, da je ideja volitev posameznic in posameznikov sicer še vedno živa, da pa je treba priznati, da so strankarske strukture – strankarske elite – dosegle skorajda popolno prevlado pri odločanju o izvolitvah posamičnih predstavnic in predstavnikov ljudi v parlamente različnih držav. Paradoksalno, vendar dokazljivo, je dejstvo, da so stranke z vzpostavitvijo aparatov in široko razporejenih formalnih in neformalnih mrež, kljub temu da so pri tem bolj ali manj onemogočile tudi uresničitev liberalnodemokratskih idealov iz prejšnjega stoletja, opravile z »največjo nevarnostjo demokracije«. Stranke so, kot je že v časih J. S. Milla pravilno napovedoval W. Bagehot, množico iz spodnjih razredov porazdelile med seboj in preprečile, da bi »neuki in nevedni« nastopili kot ena stranka.

Kljub vsemu. Rešen je bil le del problema. Nerešeno je ostalo vprašanje dejanskega zastopstva ne le večine, ampak tudi manjšinskih interesov in mnenj, in ne le to. Ljudje želijo izbirati posameznice in posameznike in se ne zadovoljijo le s stranko kot občim prvakom pravilnosti lastne izbire. Volilke in volilci potrebujejo vsaj prepričanje, da vedo, koga volijo, in vtis, da s tem vsaj o nečem odločajo.⁶ V nadaljevanju bomo skušali shematično prikazati nekaj primerov poizkusa ustvarjanja vsaj vtisa, da volimo »konkretne ljudi«.

1. Posebej pomemben primer *ustvarjanja videza izbire konkretnih ljudi* so volitve po t. i. večinskem sistemu. Z razdelitvijo določene države na volilne enote, ki imajo praviloma pravico do enega sedeža v parlamentu, npr. Anglija ustvarja videz, da volilke in volilci v teh enotah v parlament izvolijo svojega kandidata, ki ga poznajo, ker je praviloma prebivalec volilne enote. Član parlamenta iz Batha⁷ naj bi bil v parlamentu razpoznavno tista oseba, ki »smo jo tja izvolili mi, se zanima za naše probleme in je prav nam tudi odgovorna«. Že prvi približek pa pokaže, da je predstavnik Batha v angleškem parlamentu vse prej kot neka konkretna oseba, ki je tam po volji ljudi volilne enote. Bath je kot tudi številni drugi deli jugovzhoda Anglije je trdnjava konservativcev. V njej je nemogoče zmagati zaradi osebnostnih kvalit, če nisi konservativec, in je mogoče zmagati brez kakršnih koli posebnih osebnostnih kvalit, če to si. V t. i. trdnjavah posamičnih strank so

⁶ O vprašanju želje ljudi, da bi svoj glas oddali osebi, za katero si lahko vsaj umišljajo, da jo poznajo, gl. Crewe, 1975.

⁷ V aktualnem sklicu parlamenta je to Chris Paten – sekretar konservativne stranke.

pripravljeni izvoliti kogar koli, da le za njim stoji prava stranka. Trditev, da je večinski sistem posebej primeren za izvolitev »osebnosti« in da daje moč tudi volilkam in volilcem, da odločijo, kdo bo v parlamentu, se tako že v tej točki izkaže za smelo pretiravanje. Zgodbe pa s tem še ni konec. Pokaže se, da zaradi relativne večine, ki zadošča za izvolitev, izvoljeni tudi ne predstavljajo večinske izbire nekega okolja – praviloma ni »naš predstavnik«, ampak »njihov predstavnik«, ki skrbi – če ne zgolj za svoje in strankine – za »njihove interese«. V celotni državi po sistemu, ki naj bi omogočil lokalno predstavništvo in predstavništvo »konkretnih oseb«, v več kot devetih od desetih primerov vladajo strankarske elite, ki na svoji strani nimajo niti polovice glasov vsega volilnega telesa – dogaja se, da vladajo tudi z manj kot šritidesetimi odstotki glasov, pa še ti so bili v velikem številu primerov oddani za kandidate, ki niso v parlamentu.

2. Prvi primer dejanskega poskusa reševanja vprašanja »osebnega« predstavništva je proporcionalni volilni sistem, ki želi z mehanizmom volitev v zakonodajno oblast pripeljati stopnji proporcionalnosti primerno število artikuliranih delnih interesov in mnenj. Proporcionalnost pri tem po definiciji nastopa kot mogoč izogib izključevanja interesov ljudi in približevanja njihovih interesov interesom izvoljenih. Sama proporcionalnost tako kljub videzu, da v razmerju do večinskega sistema volitev povečuje razdaljo med volilci in predstavniki, omogoča zmanjšanje te razdalje. Zakaj? Večinski sistem – npr. angleški – namreč kljub drugačni samopodobi v izvolilnih⁸ enotah z enim mandatom proizvaja enormno predstavljenost oz. veliko število glasov, ki niso uporabljeni,⁹ medtem ko proporcionalni sistem z večjim številom mest, ki pripadajo posamični volilni enoti, omogoča v parlament izvoliti svojo predstavnico oz. predstavnika večjemu številu artikuliranih posebnih interesov in mnenj.¹⁰ Predstavniki in predstavnice seveda z uporabo omenjega sistema še zdaleč niso že »konkretne osebe« – Štefke in Erwini izza vogala.

Zdi se, da večina držav sodobne Evrope prav zaradi stabilnosti političnega sistema, ki ga s seboj nosi proporcionalna zastopanost političnih interesov različnih delov družbe, kot volilni sistem uporablja enega od proporcionalnih volilnih sistemov.¹¹ Bogdanor (1980) ugotavlja, da proporcionalni volilni sistem omogoča večjo in boljše predstavljenost žensk in etničnih manjšin. Razloge za opisano stanje najde v dejstvu, da si komisija, ki sestavlja strankino listo, prizadeva »za zagotovitev uravnotežene glasovnice« (nav. delo, 115). Ista komisija pa ob oblikovanju predloga v »single-member constituency« zaradi varnosti stavi na moške, katerih dodaten atribut je, da so domorodci ipd. Ne velja pa avtorjeva ugotovitev

⁸ Rae (1967) uvaja pomembno terminološko razliko med *electoral district* in *voting district*. V prevodu bi lahko enoti ločili kot izvolilno in volilno. Za izvolilne enote je distinktivno dejstvo, da so enote »within which vote totals are translated into distribution of seats« (nav. delo, 19), volilna enota pa v primerjavi z izvolitveno ne razpolaga s sedeži.

⁹ Kolikšne so razlike med uporabljenostjo glasov, je moč ponazoriti z razliko v »uporabljenosti« glasov v Republiki Irski, v kateri »as a whole 83 per cent of votes cast contributed directly to the election of a candidate« (Bogdanor, 1984, 90) in »situation in Barking (Velika Britanija), where nearly 70 per cent of the votes cast failed to help elect a candidate« (nav. delo).

¹⁰ Vzemimo za primer sedem sedežev, ki bi na novih volitvah pripadli neki določeni volilni enoti, v kateri je sedem občin. Če bi volili po proporcionalnem volilnem sistemu, je mogoče v tej enoti v parlament pripeljati predstavnice in predstavnike vsaj treh do štirih (teoretično tudi sedmih) različnih političnih skupin in mogočih neodvisnih kandidatov in kandidat. Ob uvedbi večinskega sistema je prav tako zelo verjetno, da bodo v štirih od sedmih občin izvoljeni predstavniki, ki bodo dobili manj kot petdeset odstotkov glasov volilk in volilcev – priča bomo parlamentu, v katerem bodo sedeli nominalni zastopniki občin, v svojih okoljih pa bodo imeli podporo manj kot polovice volilnega telesa.

¹¹ Z izjemo Velike Britanije – v kateri večinski volilni sistem več kot sedemdeset odstotkov volilk in volilcev doživlja kot nepošten – in Francije v Evropi ni demokracij, ki ne bi že davno ubežale vplivom večinskega sistema. Slovenijo tako na njeni severni kot tudi zahodni meji obdajata državi s proporcionalnim volilnim sistemom, Nemčija, Švedska, Finska, Norveška, Nizozemska, Danska itd. – proporcionalni volilni sistemi.

zgolj za ženske in etnične manjšine. Večje število mest v volilni enoti in s tem skrb za to, da bi stranka dobila glasove, iz kolikor je mogoče širokega spektra volilk in volilcev, sili stranke v »uravnotežene glasovnice« tudi po teritorialnem načelu, po načelu pripadnosti določenim starostnim skupinam in vsaj še po načelih različnih strukturnih manjšin.

Z navedenimi približevanji volilnemu telesu, ki povečujejo možnost izbire, pa ta še naprej ostaja abstraktna. Abstraktno izvoljeni poslanci in enako izvoljene poslanke so v demokracijah dejstvo, ki ga skušajo v različnih sistemih zakriti in včasih tudi bolešno in neuspešno preseči. Prizadevanja političnih strank, da bi vsaj na ravni videza proizvedle tisto, kar je v predstaviški demokraciji nemogoče v dejanskosti – namreč neposreden stik člana parlamenta z volilnim telesom – so toliko bolj intenzivna, kolikor bolj raziskave kažejo, da »si ljudje želijo, da bi bil njihov predstavnik v parlamentu med njimi« (Crewe, 1975, 322) in bi v parlamentu predstavljal lokalna vprašanja.

3. Kako sistemi volitve oseb hitro zgrešijo namen, kaže nemški volilni sistem. Nemci so v svojo volilno zakonodajo ob »pomoči« zaveznikov¹² vgradili t. i. *Zweistimmensystem*, ki naj bi s t. i. prvim glasom »volilcu omogočil, da v volilnem okrožju odda svoj glas osebnosti, ne da bi se hkrati odločil za stranko« (Jesse, 1985, 261).¹³ Kljub vsem dobrim namenom pa se je pokazalo, da sistem dveh glasov, ki s kombinacijo večinskega in proporcionalnega sistema ter končno proporcionalnostjo skuša sočasno rešiti problem volitve osebnosti in proporcionalnega predstavnštva strankarsko izraženih interesov, ne rešuje ničesar. Različni – tako nemški kot tudi tuji – avtorji namreč opozarjajo na empirično ugotovljivo dejstvo, da po sistemu prvega glasu v Bundestag vse od leta »1953 (...) ni bil izvoljen noben strankarsko neodvisen kandidat« (Hartwich, 1985, 207), od vključno leta 1961 pa noben kandidat, ki bi bil zunaj CDU/CSU ali pa SDP, ni bil uspešen v potegovanju za »neposreden mandat« (Bogdanor, 1984, 56). Volilke in volilci očitno tudi, ko gre za t. i. »volitev osebnosti«, volijo stranke – zdi se, da še posebej zato ker volitve za »neposredne mandate« potekajo po sistemu relative večine in je glas, oddan za kandidate, ki ne prihajajo iz vrst največjih strank, izgubljen. Nemci se zato ne soočajo z razrešitvijo problema »volitev konkretnih oseb«, ampak s problemom t. i. split-votinga in dejstva, da volilke in volilci ne razumejo vloge svojih glasov (Jesse, 1988).

4. Nekoliko več uspeha pri oblikovanju »osebne note« proporcionalnih volilnih sistemov, ki so največkrat izvedeni v smeri strankarskih list, predstavljajo t. i. preferenčni glasovi. S sistemom preferenc naj bi strankarskim veljakom odvzeli monopol nad izbiro dejansko izbranih v parlament. Volilka in volilec naj bi imela možnost s podelitvijo svojega glasu konkretni kandidatki ali kandidatu vplivati na izbiro osebe, ki bo zasedla sedež v parlamentu. V različnih državah so v ta namen oblikovali različne sisteme, ki večinoma skušajo ujeti »pravšnje« razmerje med vplivom stranke in volilnega telesa na izbiro. Najpogosteje gre pri določitvi »pravšnjega« razmerja za razmerje, ki močno favorizira stranke in volilnemu telesu daje zgolj formalne možnosti. Nizozemska, Belgija, Švedska, Norveška, Danska in tudi Slovenija na volitvah 1990 za DPZ predstavljajo primere zgolj formalnih možnosti izbire.¹⁴ »Finski in italijanski sistem dajeta med sistemi, ki so utemeljeni na

¹² O nastajanju nemške volilne zakonodaje in o vplivu zaveznikov na nastanek t. i. kombiniranega sistema gl. Jesse 1985 in Kitzinger 1960.

¹³ »Die Intention war eine Stärkung des ‚personellen‘ Elements« (ibid., 264).

¹⁴ Volilke in volilci še nosimo v spominu tako »dvojno prevaro« takratnega volilnega sistema za DPZ kot tudi zahtevano kvoto glasov, ki bi omogočila izvolitev v nasprotju z voljo strankinega vodstva – število glasov bi moralo biti večje

proporcionalnosti in listah, volilcu največjo možnost izbire posamičnih predstavnikov« (Katz, 1986, 89). Morda kaže v prid doslednosti opozoriti, da tudi italijanski sistem – vsaj v najnovejši različici – omogoča manipulacije z glasovi volilk in volilcev. O čem je govor? Italijansko glasovalno telo je na referendumu odločilo, da bodo volilke in volilci na letošnjih aprilskih volitvah upravičene oz. upravičeni zgolj do ene preference, ki je ne bo mogoče več opredeliti z navedbo zaporedne številke kandidirajoče osebe, ampak bo treba na za to določeno mesto na glasovnici vpisati ime in priimek preferiranega kandidata ali pa preferirane kandidatke. Število tako oddanih preferenc bo določilo vrstni red in s tem možnosti kandidatov in kandidatke za vstop v parlament. Do tu vse lepo in prav. Zdi se, da je usoda dejansko v rokah volilnega telesa. Toda! Glede na število preferenc izvoljena kandidatka ali kandidat lahko svoje mesto prepusti naslednjemu z liste in zgodbo je mogoče ponavljati, vse dokler ni na vrsti ljubljenec strankinega vrha, volilke in volilci pa so – tudi s pomočjo svoje preferirane osebe – izigrani.

Vendarle se zdi, da imamo ob primerni uporabi s sistemom preferenc v rokah orodje, ki povečuje možnost individualne izbire.

5. Med mehanizme, ki omogočajo izbiro posamičnih kandidatke in kandidatov tudi mimo izključne volje strankarskih vrhov, spada tudi panaširanje. Pravica do porazdelitve svojega glasu med kandidate in kandidatke več kot ene stranke namreč volilki oz. volilcu omogoča izbiranje med večjim številom ponujenih oseb. O tem, da si ljudje želijo imeti tudi to možnost izbire, dokaj zgovorno pričča dejstvo, da je priložnost panaširati na volitvah v Sloveniji leta 1990 uporabilo kar 30 odstotkov vseh oseb, ki so izrabile aktivno volilno pravico.¹⁵

III.

Po daljšem opredeljevanju posamičnih poskusov omogočanja volitve oseb se bomo za konec zadržali še pri sistemu, ki po našem prepričanju optimalno približa željo – po tem, da bi različni deli volilnega telesa v parlamentu imeli predstavnike, za katere menijo, da bodo najbolje zastopali njihove interese – in izpolnitev te želje.

Demokracija, ki bi bila liberalna in bi dala pravo težo tudi individualnosti, posebnosti ipd., se je dolgo zdela neuresničljiva prav zato, ker »resnična enakost predstavnštva ni dosežena, dokler vsaka skupina, ki dosega povprečno število volilcev neke volilne enote, kjer koli v deželi že prebiva, nima moči, da se poveže z drugimi volilci in izvoli predstavnika« (J. S. Mill, 1861/1960, 254). Thomas Hare je dokazal izvedljivost takšnega predstavnštva, ko je izdelal shemo »s skoraj nepopovnljivo odliko, da načelo vladanja izpelje tako, da se – ko gre za poseben cilj, ki ga zasleduje – približuje idealu popolnosti (. . .)« (nav. delo).

Po Harovem volilnem sistemu naj bi enoto predstavnštva predstavljala kvota, ki jo dobimo, ko število volilcev delimo s številom sedežev v parlamentu.¹⁶ Volilci

od števila glasov vseh preostalih na listi. Pomudimo se zgolj pri dvojni prevari. Glasovi, ki smo jih podelili svoji kandidatki ali kandidatu, npr. tretjem mestu na listi, so šli za osebo, ki je na listi zasedala prvo mesto. S tem pa zgodba še ni končana. Z izjemo sedemnajstih mandator, ki so bili porazdeljeni v volilnih enotah, je izvoljeno enoto predstavljala republika – tako je naš glas v parlament pomagal kandidatu, ki na naši listi sploh ni nastopal in je bil praviloma določen z republiško strankarsko prednostno listo, ki ni bila javno objavljena.

¹⁵ O vprašanju panaširanja bi kazalo razpravljati precej bolj obširno. Metoda glasovanja ima v svetu in pri nas tako zagovornike kot tudi besne nasprotnike. V določenih obdobjih so jo v Evropi uporabljale oz. jo še uporabljajo: Luksemburg, Švica, Švedska, Slovenija, Norveška.

¹⁶ Hare je pozneje sprejel formulo Henryja Droopa, »which is closer to modern practice« (Thompson, 1976, 102). Danes omenjen način izračuna kvote imenujejo Droop kvota (gl.: npr. Newland, 1982, 41–42): glasovi / (sedeži + 1). Droop kvota preprečuje prevelike preostanke glasov.

imajo pravico svoj glas podeliti na le kandidatu na območju svoje volilne enote, temveč glasujejo za katerega koli kandidata na ozemlju države. S tem da lahko oddajo glas za svojega kandidata zunaj lastne volilne enote, imajo posamezniki možnost izvoliti tudi kandidata, ki v nobeni volilni enoti, če bi bila ozko teritorialno omejena, ne bi dobil večine glasov.¹⁷

Prav izvolitev t. i. najboljših oz. tistih, ki jih zadostno veliki sloji prebivalstva dojemajo kot najprimernejše predstavnike svoje volje, pa ne vodi le do največjega mogočega udejanjenja načela »volitve oseb«, ampak prinaša tudi večjo trdnost političnega sistema in manjšo nevarnost za sprejemanje stališč, ki bi bila v nasprotju s splošnim interesom oz. v radikalnem nasprotju s temeljnimi interesi manjšin.

Poskusimo obris »nelagodja z volitvami oseb skleniti z navedbo nekaterih odgovorov na vprašanje: »Kaj bi takšen sistem omogočil¹⁸ v Sloveniji?«

1. Z vključitvijo predstavništva različnih skupin v parlament bi politično organizirali voljo ljudi in ji po eni strani dali možnost izražanja v zakonodajnem telesu, po drugi strani pa bi množico različnih interesov tudi zavezali k spoštovanju politično zagotovljene večinske volje. Trdnost političnega sistema bi se povečala, demokracija bi postala vladavina vseh ljudi, ne le večine.

2. Politične stranke bi s svojo organiziranostjo še vedno dobile večino glasov.

3. Možnost regionalne zastopanosti ne bi bila nič manjša, kot je danes.

4. Mirovniki in mirovnice bi lahko na celotnem ozemlju Slovenije oddali glase za svojega kandidata oz. kandidatko in Marko Hren ne bi šel le »v nos«, ampak bi imel tudi realne možnosti, da pride v parlament.

5. Ženske in ženske skupine bi lahko v parlament izvolile večje število poslank.

6. Državljanke in državljani posamičnih narodnih skupnosti bi v parlament izvolile/izvolili po svoji presoji najbolj kompetentne predstavnike oz. predstavnice svoje volje, ne da bi se morale/morali odločiti za določeno, že vnaprej narodno obeleženo stranko.

7. Posamične profesionalne skupine, ki menijo, da v parlamentu potrebujejo svoje predstavnice oz. predstavnike, bi glase lahko oddale za vnaprej dogovorjene osebe.

8. Ekstremistične narodnjaške organizacije bi – tako kot vse druge organizacije – glase za kandidate ekstremnih usmeritev zbirale po vsej državi.

Skratka – povečale bi se možnosti za uveljavitev demokracije, za katero bi lahko rekli, da je dolgočasna, ne posebej zanimiva in samo ena od slabih oblik vladavine, vendar je *med njimi kljub vsemu najboljša*.

¹⁷ Harov sistem je mogoče uporabiti tudi v modificirani obliki. V Sloveniji bi ga lahko npr. ob veliki proporcionalnosti uporabili tudi, če bi državo razdelili na štiri enote ali pa – ob nekaj manjši proporcionalnosti – celo na osem enot s po enajstim sedeži v parlamentu.

¹⁸ Sistem bi omogočal – ne bi zagotavljal. Državljanke in državljani bi dobili možnost, da po premisleku in organizirano dosežejo zamik v strukturi parlamentarne politike in politike nasploh. Verjetno je, da se sprememb ne bi lotevali pogosto, bi pa že sama možnost povečala pozitivno selektivnost sistema. Tistim, ki so se pripravljene potruditi za dosego posebnega, drugačnega od večinskega, pa sistem tega ne bi preprečeval.

- Bogdanov, Vernon (1984), *What is proportional representation?*, Oxford: Martin Robertson & Company Ltd.
- Carstairs, Andrew M. (1980), *A short history of electoral systems in Western Europe*, London: Unwin.
- Crewe, Ivor (1975), *Electoral Reform and the Local M. P.*, v: *Adversary Politics and Electoral Reform*, London: Anthony Wigram
- Dahl, Robert (1989), *Democracy and its critics*, New Haven: Yale University Press.
- Hare, Thomas, (1859/1865), *A Treatise on the Elections of Representatives*, London Longman, Brown, Green, Longmans, & Roberts.
- Hartwich &, (1985), *Politik in 20. Jahrhundert*, Braunschweig: Westerman Verlag.
- Hirst, Paul (1990), *Representative Democracy and Its Limits*, Cambridge: Polity Press.
- Jese, Erhard (1985), *Wahlrecht zwischen Kontinuität und Reform*, Düsseldorf: Droste Verlag.
- Kaz, Richard S. (1986), *Intraparty Preference Voting*, v: *Electoral Laws and Their Political Consequences*, New York: Agathon Press.
- Kitzinger, U. W. (1960), *German Electoral Politics*, London: Oxford University Press.
- Machperson, Crawford B. (1971), *The Real World of Democracy*, Oxford: Clarendon Press.
- Mill, John Stuart (1977), *Thoughts on Parliamentary Reform*, CW XVIII, Toronto: University of Toronto Press.
- Mill, John Stuart (1861/1960) in (1861/1991), *Considerations on Representative Government*, London: Oxford University Press. V prevodu (M. Milharčič-Hladnik) je dostopno sedmo pogl. *Considerations, Eseji*, 3/1991.
- Newland, Robert A. (1982), *Comparative electoral systems*, London: The Arthur McDougall Fund.
- Rae, Douglas W. (1967), *The political consequences of electoral laws*, New Haven and London: Yale University Press.
- Schleifer, James T. (1980), *The Making of Tocqueville's Democracy in America*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Thompson, Dennis F. (1976), *John Stuart Mill and Representative Government*, Princeton: Princeton University Press.

IGOR LUKŠIČ*

Politične doktrine v Ustavi Republike Slovenije

V tej razpravi bomo na kratko predstavili tezo, da Ustava Republike Slovenije temelji na liberalnodemokratskih načelih, vključuje pa neke korektive, ki so se razvili v pluralizmu, socializmu, zlasti pa korporativizmu.

Slovenska ustava je zrasla na mednarodnem konsenzu glede legitimitete liberalne demokracije kot sistema vladanja.¹ Splošno mnenje je, da liberalna demokracija pomeni predvsem dvo- ali večstrankarski sistem, stranke, ki se na volitvah borijo za glasove volilcev. Ko pa pogledamo ustavo, lahko ugotovimo, da so stranke zgolj omenjene in še to kot nekaj negativnega.² Zakaj je to tako?

Liberalna doktrina gradi družbeni in politični sistem na posamezniku kot občanu, če je pripadnik civilne družbe, in na posamezniku kot državljanu, če je pripadnik države. V središču njenega zanimanja sta posameznik in njegova svoboda, ki jo lahko od vseh najbolj ogrozi država. Največja zasluga liberalizma za nas danes je koncipiranje pravic in svoboščin človeka in državljana, ki so jih drugi miselni

* Mag. Igor Lukšič, asistent na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

¹ Fukuyama je v intervjuju za Profil ob kometarju svoje plodne teze o koncu zgodovine izjavil tudi naslednje: »Hotel sem povedati seveda nekaj drugega: v zadnjih letih se je oblikoval pomemben konsenz glede legitimitete liberalne demokracije kot sistema vladanja« (Delo po Profilu, 7. marec 1992, Sobotna priloga, str. 28). Tu se ne bomo spuščali v problematiziranje tega stališča, ker nam gre samo za prikaz.

² »Poklicni pripadniki obrambnih sil in policije ne morejo biti člani političnih strank« (člen 42).